

yahni, cuma ve pazartesi geceleri piring veya bulgur pilavı yapılırdı.

Hassa askerleri başlarına sefer zamanında barata, hazar zamanında şubara denilen başlık giyerler ve kendilerine mevsimine göre elbise verirdi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 3263). Gerekli toplar Tophâne-i Âmir'e'den, diğer silâhlar Cebehâne-i Âmir'e'den gönderilirdi. Bir nefer zamanla yükselerek onbaşı, çavuş, sancaktar, mülâzım, yüzbaşı ve kolağası; ehliyetli binbaşı da padişahın iradesiyle haseki ağa, hatta bostancıbaşı olabilir veya bir başka devlet hizmetinde kullanılmak üzere kapıcıbaşı vb. bir rütbe ile dış hizmete çıkarılırdı. Aynı hiyerarşi ve terfi sistemi topçu, cebeci gibi sınıflarda da uygulanırdı.

Suç işleyen hassa bostancı neferlerinin küçük suçları ocakta cezalandırılır, büyük suçları ise Bâbiâli'ye bildirilirdi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 2968). Hassa bostancılarının inzibat görevlerinden başka seferî hizmetleri ve kale muhafızlığı gibi görevleri de vardı (BA, HAT, nr. 17694). İstanbul dışından gelen hassa askerlerinin hazar zamanında silaya gitme meselesi de bir nizamla bağlandı. Bunlar beş neferde bir nöbetleşe olarak memleketlerine gönderilecek ve izin süresi gideceği yerin uzaklığına göre beş, altı veya sekiz ay olabilecekti. Zâbit ve neferlerden malî durumu iyi olanlara hac izni de verildi. Gerek silaya gerekse hacca gidenler maaşlı izinli sayılırdı. Hizmet süresi on iki seneyi bulanlardan isteyenler askerlikten ayrılıp emekli olabilirdi. Ölen hassa askerlerinin teçhiz, tekfin ve terekelerinin durumu da bir nizamla bağlandı ve nâzırın idaresine verildi (BA, HAT, nr. 55008). Böylece 1826'da kurulan Muallim Bostânîyân-ı Hâssa Ocağı'nın teşkilâtı zamanla gelişti, mansûre taburlarından olduğu gibi hassa taburlarından da alaylar teşkil edildi. Her üç taburuna bir miralay tayini gereken Asâkir-i Hâssa-i Muhammediyye ferikliğine ilk defa padişah yaverlerinden Ahmed Fevzi Paşa getirildi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 15199). Zamanla alayların sayısı arttıkça her iki alaydan bir livâ teşkil edildi ve ilk defa yine adı geçen paşa müşîr-i hâssa unvanıyla hassa askerlerine serasker tayin edildi. Sadece İstanbul'da bulunan, maaş ve imtiyaz bakımından mansûre askerlerinden farklı olan hassa askerlerinin 1834'ten itibaren taşrada yedek redif birlikleri de kuruldu (BA, Cevdet-Askerî, nr. 18933). 6 Eylül 1843 tarihinde askerî teşkilâtın yeni bir nizamla bağlanmasında esasnasında ordular teşkil edildi, uzun süre hassa ordusu adıyla anılan İstanbul'daki ordu daha sonra Birinci Ordu oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 8368, s. 30-31, 118; nr. 10116, s. 52, 58, 217; BA, *Kânunnâme-i Askerî Defterleri*, I, 91-101; *Kânunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 5824, vr. 70^b-74^a; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtlugil), s. 148; İbn Bibî, *el-Evâmîrül-'Alâ'iyye*, s. 38, 187; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, tür.yer.; Sahaflar Şeyhîzâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 254; a.mlf., *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 573, 620; Cevdet, *Târih*, XII, 186-187; Lutfî, *Târih*, I, 201; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 202-203, 205-206; a.mlf., *Medhal*, s. 13, 53-54, 100-102, 285, 415 vd.; a.mlf., "Asâkir-i Mansûre'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadn-azamın Takriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Humâyunu", *TTK Belleten*, XVIII/70 (1954), s. 224; Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 474 vd.; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 282, 284, 288, 291-293; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 144 vd.; Abdülkadir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli: Muallim Bostaniyân-ı Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", *TD*, sy. 34 (1984), s. 347-396; a.mlf., "Hassa Ordusu'ndan Birinci Ordu'ya", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 47, İstanbul 1998, s. 20-23.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HÂTEM EFENDİ

(bk. AKOVALİZÂDE AHMED HÂTEM).

HATİB, Adnân (عدنان الخطيب)

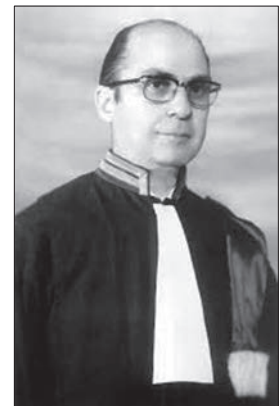
Adnân b. Abdilkâdir Hilmî
b. Ebi'l-Ferec el-Hatîb
(1914-1995)

Suriyeli hukukçu, dil âlimi
ve tarihçi.

Şam'da doğdu. Şehrin önde gelen âlimlerinden olan babası Vakıflar genel müdürü ve Emeviyye Camii hatiplerindendi. Küçük yaştan itibaren evlerinde düzenlenen sohbetlerde ve ilmi toplantılarda bulunan Hatîb'in eğitimine babası özel ilgi gösterdi. Fransız işgali altındaki ülkede vatan severlerin kalesi konumunda bir devlet okulu olan Medresetü't-techîz'i bitirdi. Burada aldığı eğitim millî duygularını ve bağlı olduğu medeniyete karşı güvenini geliştirdi, hürriyet ve adalet özlemine arttırdı. Daha sonra Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu (1942). Fransa'da Paris Üniversitesi'nde hukuk alanında doktora yaptı (1947), ardından ülkesine döndü. 1947-1950 yıllarında Humus'ta, 1950-1953 arasında Şam'da savcı yardımcılığı yaptı. 1953'te İstinaf Mahkemesi'ne, 1954'te Adalet Bakanlığı Hukuk Dairesi'ne hâkim olarak tayin edildi. Suriye ile Mısır'ın birleşmesi sürecinde kurulan Devlet Konseyi'nde görevlendirildi.

1959-1969 yıllarında burada danışman olarak çalıştı, 1969-1974 arasında konseyin başkanlığını yürüttü. 1971'de Adalet bakanının başkanlığında kurulan yasama komisyonunda görev aldı. 1974'te bakan derecesiyle emekliye ayrıldı.

1954 yılından itibaren Şam Üniversitesi Hukuk ve Şeriat fakültelerinde ders veren Hatîb, Kahire'deki Arapça Lisans Üstü Araştırmalar Enstitüsü'nde hocalık yaptı. Ayrıca ceza hukuku alanındaki yasama faaliyetinde birliği temin etme, kanunlarda üslup birliğini sağlama komisyonları gibi çok sayıda komisyonda üye olarak yer aldı. Öte yandan çalışmaları ve gayretleri takdir edilerek masrafları Birleşmiş Milletler tarafından karşılanmak üzere 1953'te Avrupa'ya gönderildi. Burada suçla mücadelelenin hukukî yolları ve ceza kurumlarının en yeni sistemleri üzerine incelemelerde bulundu. Hukuk alanındaki çalışmalarında adaletin ve kanunun üstünlüğünü sağlamaya önem verdi, şaibelerden uzak nezih bir kişilik sergiledi. Medenî Kanun'a, Ticaret ve Ceza kanunlarına şerh yazdı. Hukuk alanında birçok yazı kaleme aldı, çeşitli ilmi toplantılarda tebliğler sundu. Ceza kanunu şerhiyle ilgili çalışmalarından dolayı 1955'te Suriye Devlet Liyakat nişanıyla ödüllendirildi. 1960 yılında Şam'daki Arap Dil Kurumu'na üye seçildi. Çok geçmeden bu kurumun genel sekreterliğine getirildi ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Yine hayatının sonuna kadar devam eden diğer bir görevi de 1971 yılındaki kuruluşundan itibaren Arap Dil Kurumları Birliği'nin genel sekreter yardımcılığıdır. Mısır, Irak ve Ürdün Arap Dil kurumları ile Irak ve Hindistan bilim kurumlarına da üye seçilen Hatîb bu kuruluşların faaliyetlerine de ömrünün sonuna kadar destek verdi. Kahire'deki kurumun yıllık sempozyumlarının kitap halinde basılmasına önemli katkılar sağladı. İlgili alanı içerisinde Arapça'nın hatasız kullanılması,

Adnân el-Hatîb

dil enstitülerinin verdiği kararların yayımlanması, sözlük çalışmaları ve kanun dili önemli bir yer tutar. Hatib 24 Eylül 1995 tarihinde Şam'da vefat etti.

Eserleri: *Şerhu Kānūni'l-ukūbāt* (I-II, Dimaşk 1950-1954), *Luğatü'l-Kānūn fi'l-bilâdi'l-ʿArabiyye* (Dimaşk 1952), *el-Veciz fi şerhi'l-Mebâdi'i'l-ʿamme fi Kānūni'l-ukūbāt* (Dimaşk 1955-1956), *el-Veciz fi şerhi'l-Mebâdi'i'l-ʿamme fi Kānūni'l-ukūbāt: el-Mesʿūliyyetü'l-cezâ'iyye* (Dimaşk 1956), *en-Nazariyyetü'l-ʿamme li'l-cerime fi Kānūni'l-ukūbâti's-Sûri* (Kahire 1957), *el-Veciz fi uşûli'l-muḥâkemât* (Dimaşk 1957), *eş-Şeyḥ ʿAbdülkâdir el-Mağribî* (Dimaşk 1960), *el-Mebâdi'ü'l-ʿamme fi meşrûʿi Kānūni'l-ukūbât* (Dimaşk 1961), *Mucezû'l-Kānūni'l-cezâ'i* (Dimaşk 1963), *el-Muʿcemü'l-ʿArabî ve nazârât fi'l-Muʿcemü'l-vasîf* (Dimaşk 1965), *el-Muʿcemü'l-ʿArabî beyne'l-mâzi ve'l-hâzır* (Kahire 1967; Beyrut 1994), *el-İcrâʾâtü'l-idâriyye: Nazariyyetü'd-daʿvâ fi'l-kaḍâ'i'l-idâri* (Kahire 1968), *el-Emîr Muştâfâ eş-Şihâbî* (Dimaşk 1968), *el-Mecma'u'l-ilmîyyü'l-ʿArabî (Mecma'u'l-luğati'l-ʿArabiyye bi-Dimaşk) fi ḥamsine ʿâmen* (I, Dimaşk 1969), *eş-Şeyḥ Tâhir el-Cezâ'iri: Râ'idü'n-nehḍati'l-ilmîyye fi bilâdi's-Şâm ve ʿlâmün min-ḥurrîcî-medresetih* (Kahire 1971), *Târîḫü'l-kaḍâ'i'l-idâri ve nizâmü Meclisi'd-Devleti fi-Sûriyâ* (Kahire 1974), *ʿArif en-Nekedî, ḥayâtühü ve âşâruh* (Dimaşk 1975), *Dr. Esʿad el-Hakim* (Dimaşk 1979), *Bedevî el-Cebel: Hayâtühü'l-âşife ve ḥubbühü'llezî lâ yefnâ* (Dimaşk 1979), *ʿUrûbetü's-Süryân ve'l-Baḥriyerk Efrâm el-Evvel Berşûm ve'l-Baḥriyerk Yaʿkûb eş-Şâliḥ* (Dimaşk 1980), *el-ʿİdû'z-zehebî li-Mecma'i'l-luğati'l-ʿArabiyye: 1934-1984* (Dimaşk 1986), *Dr. Şükri Fayşal ve sadâkatü ḥamsine ʿâmen* (Dimaşk 1986), *Dr. ʿÖmer Ferrûḥ, Kifâḫü ḥamsetin ve sittine ʿâmen difâʿan ʿani'l-urûbeti ve'l-İslâm* (Dimaşk 1988), *Muḥammed Kürd ʿAlî* (Dimaşk 1989), *ʿAbdullâh Ken-nûn* (Dimaşk 1991), *Ḥuḳûku'l-insân fi'l-İslâm* (Dimaşk 1992) (eserleri ve makalelerinin bir listesi için bk. *MMLADm.*, LXXI/2 [1416/1996], s. 402-414).

BİBLİYOGRAFYA :

Enver el-Cündî, *A'lâmü'l-karni'r-râbi' ʿaşer el-hicrî: A'lâmü'd-daʿve ve'l-fikr*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Enclû el-Misriyye), I, 373-377; Abdülkâdir Ayyâş, *Muʿcemü'l-müʿellifine's-Süriyyin fi'l-karni'l-ʿişrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 167-169; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk fi'l-karni'r-râbi' ʿaşer el-hicrî*, Dimaşk 1408/1987, s. 187-188; Abdülaziz M. Süheyl

el-Hatib, *Ġurerü's-Şâm fi terâcimi âli'l-Ḥatib el-Ḥasenîyye ve mu'âşirihim*, Dimaşk 1417/1996, s. 526-529; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 138-139; a.mif., *el-Tezyil ve'l-istidrâk ʿalâ Muʿcemü'l-müʿellifin*, Cidde 1423/2002, s. 206-207; Abdullah el-Cübûrî, “ʿAdnân el-Ḥatib”, *Mevsûʾatü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-ʿArab fi'l-karneyni'l-tâsi' ʿaşer ve'l-ʿişrin*, Bağdad 1420/2000, I, 357-358; Abdüsselâm Hârûn, “el-Üstâz ed-dukûr ʿAdnân el-Ḥatib”, *MMLA*, LIX (1407/1986), s. 203-204; “Ârâ ve enbâ: Ḥaflü teʿbini fakîdî'l-Mecma' el-üstâz ed-dukûr ʿAdnân el-Ḥatib”, *MMLADm.*, LXXI/2 (1416/1996), s. 366-414; Semer Rûhî el-Faysal, “el-Ḥatib, ʿAdnân b. ʿAbdilkâdir”, *Mv.AU*, VIII, 368-372.

ABDÜSAMET BAKKALOĞLU

HATİB MEHMED EFENDİ

(ö. 1187/1773)

Türk ebru sanatının önde gelen isimlerinden.

İstanbul'da doğdu. Muhtemelen 1159 (1746) yılında Ayasofya Camii hatipliğine tayin edildi. “Ayasofya hatibi” veya “Hatip” lakabıyla anılır. Babasının adı Ahmed'dir. *Tuhfe-i Hattâtin*'de kendisinden “pîr-i mübârek” diye bahsedildiğine göre vefat ettiği sırada yaşı hayli ilerlemiş olmalıdır. Mehmed Efendi'nin Eski Zühüd diye tanınan Zühüd İsmail Ağâ'dan sülüs-nesih yazılarını meşkettiği bilinmekle beraber Süleymaniye Camii Kütüphanesi'ndeki 3 numaralı murakka'da kendi ebrularıyla bezenmiş bir sülüs karalamasından başka yazısı görülmemiştir. 1142 (1729) tarihli bu eserindeki rikâ' hattıyla imzasında Ayasofya Camii muarrifi olduğunu belirtmektedir. Bu vazifesinden sonra kendisine hatiplik tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Mehmed Efendi ebru sanatındaki müstesna yerini, Müstakimzâde'nin tarifleriyle “ebrî tâbir olunan münakkaş, musanna' kâğıd”ın imalinde yaşadığı döneme kadar hiç kimsede görülmemeyen başarısından dolayı elde etmiştir. *Tuhfe-i Hattâtin*'de geçen, ebrunun kendisi veya babası tarafından icat edildiği şeklindeki ifade herhalde Müstakimzâde'nin dalgınlığından kaynaklanan bir hatadır.

Ebru sanatını kimden öğrendiği belirlemeyen Mehmed Efendi'nin yetiştirdiği herhangi bir talebesi de bilinmemektedir. Onun ebruları, kendisinden önceki ebrulara kıyasla renkleri ve boya serpmesindeki olağan üstü mükemmeliyetiyle dikkat çeker; bu tavrıyla eserlerinde hüviyetini hemen belli eder. İlk defa şahsen başlattığı ve iç içe damlatılmış birkaç cazip renkten tek at kuyruğu kılyla kitreli su üstünde vücuda getirdiği yürek, çarkifelek, deniz yıldızı gibi şekilleri sebebiyle bu

tarz ebrularına “hatip ebrusu” adı verilmiş, sonraki yıllarda da kimin tarafından yapılırsa yapılsın bu ebru türü “hatip” ismiyle anılmıştır. *Tuhfe*'de “onun icadı” sözünden kastedilen bu ebru tarzı ise Müstakimzâde'nin beyanı gerçeklik kazanır. Mehmed Efendi'nin kumlu ve neftli ebru yapımında da müstesna güzellikteki eserlerine rastlanır. III. Ahmed devrinde kitap sanatlarına verilen büyük değer bir göstergesi olarak bu dönemde hazırlanan kıta ve murakka'ların iç ve dış pervaz tezyinatında Mehmed Efendi'nin ebruları kullanılmıştır. Meselâ III. Ahmed'in *Murakka'ı Hâs* adlı tuğra albümündeki (TSMK, nr. A 3653) on kıtanın ara kâğıtları, I. Mahmud'un 1153'te (1740) tesis ettiği Ayasofya Kütüphanesi'nin yazmalar katalogunda da cildin üst ve alt yan kâğıtları Mehmed Efendi'nin enfes ebrularından seçilmiştir. Şeyh Hamdullah'ın murakka'larından başlayarak eski murakka'ların tamirlerinde de bu ebrulara öncelik verilmiştir.

Ramazan ve kurban bayramlarının ilk gününde, cemaatini vezir ve âlimlerinin oluşturduğu sabah namazlarının Topkapı Sarayı-Kubbealtı'nda Ayasofya hatibinin imâmetiyle kılınması kadim bir saray geleneğidir. Mehmed Efendi'nin de camide hitabet vazifesiyle bulunduğu yıllarda sarayla münasebetini sürdürdüğü iki arşiv belgesinden

Bir el yazmasının iç kapağında Hatib Mehmed Efendi'nin eseri olan deniz yıldızı şeklindeki hatib ebrusu (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 31)

